

**TOG'AY MURODNING "YULDUZLAR MANGU YONADI" ASARIDA
QO'LLANILGAN MILLIY URF-ODATLARNING
LINGVOKULTUROLOGIK TALQINI**

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
Markaziy Osiyo xalqlari tillari va madaniyati instituti 2-bosqich talabasi*

Normatova Oydin Iskandar qizi

Ilmiy rahbar:

Yusupova O

Annotatsiya: Mazkur maqolada Tog'ay Murodning "Yulduzlar mangu yonadi" asarida aks etgan milliy urf-odatlar lingvokulturologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Asarda xalqning turmush tarzi, qadriyatlari, marosimlari va ijtimoiy munosabatlari til vositalari orqali qanday ifodalangani ochib beriladi. Lingvokulturologiya nuqtayi nazaridan qaralganda, badiiy matnda milliy mentalitet, qadriyatlar tizimi hamda an'anaviy dunyoqarashning til birliklari orqali namoyon bo'lishi asosiy e'tiborda bo'ladi.

Kalit so'zlar: Lingvokulturologiya, milliy urf-odat, marosim, badiiy matn, madaniyat, til va tafakkur, xalqona tasvir.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda lingvokulturologiya alohida yo'nalish sifatida shakllanib, til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini o'rganishga xizmat qilmoqda. Badiiy asarlar esa milliy madaniyatni ifodalovchi muhim manba bo'lib, ularda xalqning urf-odatlari, qadriyatlari va turmush tarzi o'z aksini topadi. Tog'ay Murod ijodi o'zbek xalqining ruhiyati va an'alarini chuqur aks ettirishi bilan ajralib turadi. "Yulduzlar mangu yonadi" asari ham milliy ruh, qadriyatlar va urf-odatlarning badiiy talqini bilan muhimdir. Ushbu maqolada asarda qo'llanilgan milliy urf-odatlar lingvokulturologik jihatdan tahlil qilinadi va ularning til orqali ifodalanish xususiyatlari ochib beriladi.

Asosiy qism

Asarda tasvirlangan milliy urf-odatlar xalq hayotining ajralmas qismi sifatida namoyon bo'ladi. Jumladan, mehmondo'stlik, qo'ni-qo'shnichilik munosabatlari, oilaviy marosimlar va kundalik turmushga oid an'alar badiiy tasvir vositasida ifodalanadi. Bu urf-odatlar til birliklari orqali berilib, muayyan semantik va madaniy yuklamani o'zida mujassam etadi.

Lingvokulturologik tahlil shuni ko'rsatadiki, asarda qo'llanilgan leksik birliklar milliy koloritni yaratishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, qarindoshlik atamalari, marosimlarga oid so'zlar, xalqona iboralar orqali o'zbek xalqining ijtimoiy tuzilishi va qadriyatlari ifodalanadi. Ushbu birliklar oddiy nominativ vazifani emas, balki madaniy axborotni uzatish funksiyasini ham bajaradi.

Shuningdek, asarda xalq og'zaki ijodiga xos unsurlar ham keng qo'llanilgan. Maqollar, iboralar, ramziy ifodalar orqali muallif milliy tafakkurni ochib beradi. Bu esa til va madaniyatning uzviy bog'liqligini yana bir bor tasdiqlaydi. Lingvokulturologik nuqtayi nazardan qaraganda, bunday birliklar milliy mentalitetni ifodalovchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

Asarda marosimlar tasviri ham alohida ahamiyatga ega. To'y, aza, mehmon kutish kabi an'analar orqali jamiyatdagi axloqiy me'yorlar va qadriyatlar tizimi yoritiladi. Ushbu marosimlar nafaqat voqelik tasviri, balki madaniy kod sifatida ham xizmat qiladi. Ular orqali xalqning dunyoqarashi, hayotga munosabati va ijtimoiy qadriyatlari anglashiladi.

Zamonaviy lingvokulturologik yondashuvga ko'ra, badiiy matn madaniy axborotning murakkab tizimi hisoblanadi. "Yulduzlar mangu yonadi" asari ham ana shunday tizim sifatida qaralib, undagi har bir til birligi muayyan madaniy ma'noni ifodalaydi. Bu esa asarni nafaqat adabiy, balki madaniy manba sifatida ham o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Tog'ay Murodning "Yulduzlar mangu yonadi" asarida milliy urf-odatlar tasviri xalq hayotining tabiiy davomiyligi sifatida beriladi. Muallif badiiy til vositalari orqali o'zbek xalqining ko'p asrlik an'analari, ijtimoiy munosabatlari va qadriyatlar tizimini jonli ifodalashga erishgan. Asardagi har bir detal, ayniqsa, urf-odatlarga oid lavhalar lingvokulturologik jihatdan muhim bo'lib, ular milliy tafakkur va madaniyatni ochib beruvchi asosiy vosita vazifasini bajaradi.

Birinchi navbatda, asarda *mehmondo'stlik an'anasi* keng yoritiladi. Mehmonni kutib olish, unga izzat-ikrom ko'rsatish, dasturxon yozish kabi odatlar til birliklari orqali o'ziga xos semantik rang-baranglikda ifodalanagan. Bu jarayonda ishlatilgan so'z va iboralar nafaqat ma'no bildiradi, balki milliy madaniyatga xos ijtimoiy me'yorlarni ham aks ettiradi. Mehmondo'stlik bilan bog'liq nutq birliklari orqali *xalqning ochiqko'ngilligi, saxiyligi va insonparvarligi* ifodalanadi. Shuningdek, qarindoshlik munosabatlari ham lingvokulturologik jihatdan muhim qatlamni tashkil etadi. Asarda *ota-ona, aka-uka, opa-singil, qo'ni-qo'shni* kabi ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi aloqalar til orqali ifodalanadi. Qarindoshlik terminlari oddiy nominativ birlik bo'lib qolmay, balki ular orqali *hurmat, ehtirom, yaqinlik va mas'uliyat* kabi tushunchalar ham yetkaziladi. Bu esa o'zbek xalqiga xos ijtimoiy tuzilmaning til orqali ifodalanishini ko'rsatadi.

Asarda marosimlar tasviri alohida o'rin egallaydi. To'y marosimlari, aza marosimlari, turli yig'inlar va urfiy tadbirlar badiiy jihatdan boy tasvirlangan. Bu marosimlar orqali *jamiyatdagi axloqiy me'yorlar, urf-odatlarga sodiqlik va avlodlar davomiyligi g'oyasi* ifodalanadi. Lingvokulturologik nuqtayi nazardan qaralganda, bunday marosimlarga oid leksik birliklar milliy madaniyatning kodlangan shakli sifatida namoyon bo'ladi. Har bir marosim nomi yoki unga oid ifoda muayyan tarixiy va madaniy ma'lumotni o'zida mujassam etadi. Bundan tashqari, asarda xalqona iboralar, maqollar va matallar keng

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

qo'llanilgan. Bu birliklar milliy tafakkurning mahsuli bo'lib, ular orqali xalqning hayotiy tajribasi, dunyoqarashi va axloqiy qarashlari ifodalanadi. Muallif ushbu vositalardan mahorat bilan foydalanib, obrazlarning nutqini jonlantiradi va ularning ichki dunyosini ochib beradi. Lingvokulturologik jihatdan bu iboralar milliy ong va mentalitetni aks ettiruvchi muhim element hisoblanadi.

Tabiat tasviri ham asarda milliy urf-odatlar bilan uzviy bog'liq holda beriladi. Tabiat hodisalari, yil fasllari va ular bilan bog'liq an'analar orqali xalqning ekologik qarashlari va tabiatga munosabati ifodalanadi. Masalan, fasllarga mos marosimlar, dehqonchilik bilan bog'liq urf-odatlar orqali inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik ko'rsatiladi. Bu esa lingvokulturologiyada muhim bo'lgan *“madaniy makon”* tushunchasini yoritadi. Asarda nutqning stilistik xususiyatlari ham alohida e'tiborga loyiq. Qahramonlar nutqida dialektal unsurlar, xalqona so'zlashuv shakllari va milliy ohang sezilib turadi. Bu esa badiiy matnning tabiiyligini oshiradi va o'quvchini milliy muhitga olib kiradi. Lingvokulturologik tahlilda bunday birliklar milliy identitetni ifodalovchi muhim vosita sifatida qaraladi. Yana bir muhim jihat shundaki, asarda urf-odatlar faqat tashqi tasvir sifatida emas, balki qahramonlarning ichki dunyosi bilan bog'liq holda beriladi. Ular orqali insonning ruhiy kechinmalari, qadriyatlarga bo'lgan munosabati va hayotiy pozitsiyasi ochib beriladi. Bu esa urf-odatlarning faqat madaniy hodisa emas, balki shaxs shakllanishiga ta'sir etuvchi muhim omil ekanini ko'rsatadi.

Umuman olganda, asarda qo'llanilgan milliy urf-odatlar til vositalari orqali chuqur ma'no kasb etib, o'zbek xalqining madaniy merosi, tarixiy xotirasi va ijtimoiy qadriyatlarini ifodalovchi lingvokulturologik birliklar sifatida namoyon bo'ladi. Tog'ay Murodning *“Yulduzlar mangu yonadi”* asarida milliy urf-odatlarning lingvokulturologik talqini yanada chuqurroq qatlamlarda ham namoyon bo'ladi. Xususan, muallif xalqning kundalik turmush tarziga singib ketgan odatlarni tasvirlash orqali milliy madaniyatning yashovchanligini ko'rsatadi. Oddiy hayotiy vaziyatlarda qo'llaniladigan iboralar, muomala shakllari va nutq etiketi o'zbek xalqining ijtimoiy-axloqiy me'yorlarini yoritadi. Masalan, *kattalarga hurmat, kichiklarga mehr ko'rsatish, salomlashish va hol-ahvol so'rash* kabi nutqiy odatlar til orqali aniq ifodalanadi va ular madaniy qadriyat sifatida gavdalanadi.

Bundan tashqari, asarda ayollar va erkaklar roliga oid an'anaviy qarashlar ham lingvokulturologik jihatdan aks ettirilgan. Ayollarning oiladagi o'rni, ularning mehribonlik, sabr-toqat kabi fazilatlarini, erkaklarning esa mas'uliyat va himoyachilik kabi sifatlarini til birliklari orqali ifodalanadi. Bu tasvirlar milliy mentalitetning genderga oid jihatlarini ochib beradi. Har bir obraz nutqida uning ijtimoiy mavqei, tarbiyasi va madaniy saviyasi sezilib turadi, bu esa lingvokulturologik tahlil uchun muhim material hisoblanadi.

Asarda diniy qadriyatlar bilan bog'liq urf-odatlar ham muhim o'rin tutadi.

Duo qilish, sabr tilash, taqdirga ishonch kabi tushunchalar xalqning ruhiy hayoti bilan chambarchas bog'liq holda tasvirlanadi. Bu birliklar orqali xalqning *e'tiqodi, ma'naviy dunyosi va qadriyatlarga sodiqligi* ifodalanadi. Lingvokulturologik nuqtayi nazardan qaralganda, diniy leksika ham madaniy axborotni uzatuvchi muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, asarda bolalar tarbiyasi bilan bog'liq urf-odatlar ham o'z aksini topgan. *Kattalarning yosh avlodga pand-nasihati berishi, ularni odob-axloqqa o'rgatishi, hayotiy tajribani yetkazishi* orqali milliy tarbiya tizimi ifodalanadi. Bu jarayonda qo'llanilgan til birliklari xalq pedagogikasining muhim elementlarini o'zida mujassam etadi. Har bir nasihat, har bir o'git aslida ko'p asrlik tajribaning natijasi bo'lib, u lingvokulturologik jihatdan katta ahamiyatga ega.

Muallif tilning obrazlilik imkoniyatlaridan keng foydalanib, urf-odatlarni nafaqat tasvirlaydi, balki ularni his ettiradi. *Metafora, epitet, taqqoslash* kabi badiiy vositalar orqali milliy an'analar jonli va ta'sirchan shaklda beriladi. Natijada o'quvchi nafaqat voqeani tushunadi, balki uni ruhiy jihatdan his qiladi. Bu esa lingvokulturologik tahlilda muhim bo'lgan emotsional-ekspressiv qatlamni ochib beradi. Umuman olganda, asarning ushbu qatlamlari shuni ko'rsatadiki, milliy urf-odatlar til orqali ifodalanibgina qolmay, balki xalqning butun madaniy tizimini aks ettiruvchi murakkab semantik maydonni tashkil etadi. Ular orqali o'zbek xalqining tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlari va ijtimoiy hayoti mukammal ifodalanadi.

Tog'ay Murodning "Yulduzlar mangu yonadi" asarida milliy urf-odatlar lingvokulturologik jihatdan yanada murakkab qatlamlarda ham namoyon bo'ladi. Ayniqsa, kommunikativ vaziyatlarda qo'llaniladigan nutq shakllari va etik birliklar xalq madaniyatining nozik jihatlarini ochib beradi. Qahramonlarning bir-biriga murojaat qilish uslubi, gapirish ohangi, hurmat va ehtiromni ifodalovchi til vositalari milliy kommunikativ madaniyatni aks ettiradi. Masalan, iltimos qilish, uzr so'rash, duo va tilak bildirish kabi nutqiy aktlar orqali xalqning odob-axloq me'yorlari namoyon bo'ladi. Asarda milliy urf-odatlar bilan bog'liq ramziy ma'nolar ham muhim o'rin tutadi. Ayrim predmetlar, kiyim-kechaklar, uy-ro'zg'or buyumlari oddiy predmet sifatida emas, balki madaniy belgi sifatida talqin qilinadi. Ular orqali muayyan ijtimoiy holat, an'ana yoki qadriyat ifodalanadi. Lingvokulturologik nuqtayi nazardan bunday birliklar "madaniy belgilar tizimi" sifatida qaraladi va ular xalqning tarixiy tajribasini o'zida mujassam etadi.

Yana bir e'tiborli jihat – asarda milliy birlik va jamoaviylik ruhining aks etishidir. Hashar, o'zaro yordam, bir-birini qo'llab-quvvatlash kabi an'analar orqali xalqning birdamlik g'oyasi ifodalanadi. Bu jarayonda qo'llanilgan til birliklari jamoaviy ongni aks ettirib, lingvokulturologik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Muallif milliy urf-odatlarni tasvirlashda *kontrast usulidan* ham foydalanadi. Ya'ni eski va yangi qarashlar, an'ana va zamonaviylik o'rtasidagi ziddiyatlar orqali madaniy o'zgarishlar ko'rsatiladi. Bu esa

o'quvchini fikrlashga undaydi va urf-odatlarining mohiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Tog'ay Murodning "Yulduzlar mangu yonadi" asari lingvokulturologik yondashuv orqali o'rganilganda, undagi til birliklari xalqning ko'p asrlik tajribasi, urf-odatlari va ruhiy olamini o'zida mujassam etgan noyob madaniy qatlam ekanligi yanada yaqqol namoyon bo'ladi. Asarda ishlatilgan har bir so'z, ibora va tasvir vositasi oddiy kommunikativ ma'nodan tashqari, chuqur milliy va madaniy semantikani ifodalaydi. Bu esa tilning milliy o'zlikni shakllantirish va saqlashdagi o'rni nihoyatda muhim ekanini tasdiqlaydi.

Shuningdek, asar tahlili shuni ko'rsatadiki, milliy urf-odatlari va an'analar faqat tasvir obyekti sifatida emas, balki badiiy mazmunni tashkil etuvchi asosiy komponent sifatida namoyon bo'ladi. Ular qahramonlar xarakterini ochishda, voqealar rivojiga ma'no berishda va asarning umumiy g'oyaviy yo'nalishini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Natijada, o'quvchi asarni o'qish jarayonida nafaqat estetik zavq oladi, balki o'z xalqining tarixiy ildizlari, ma'naviy qadriyatlari va ijtimoiy tajribasi bilan ham yuzma-yuz keladi.

Lingvokulturologik tahlilning yana bir muhim jihati shundaki, u badiiy matn orqali milliy mentalitetni anglash imkonini beradi. Asarda aks etgan nutq madaniyati, qadriyatlar tizimi va dunyoqarash elementlari o'zbek xalqining o'ziga xos tafakkur tarzini ochib beradi. Bu esa nafaqat filologik, balki ijtimoiy-madaniy tadqiqotlar uchun ham muhim manba vazifasini bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov Sh. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2019. 145 bet.
2. Rasulov R. Til va tafakkur munosabati. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2022. 189 bet.
3. Safarov Sh. Til va madaniyat. –Toshkent: Fan, 2020. 212 bet.
4. Tog'ay Murod . Yulduzlar mangu yonadi. –Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti 2017. 256 bet .
5. Yo'ldoshev B. Badiiy matn lingvistikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. 134 bet.

